

ЕКОНОМСКА БЕЗБЕДНОСТ ДРЖАВЕ

Зоран Милошевић*
Институт за политичке студије, Београд

У првим разматрањима под појмом *безбедност* подразумевала се физичка заштита територије државе од спољашњег оружаног напада. Иако тај аспект још није превазиђен, пре свега у малим, мало насељеним и сировинама богатим државама, схватање тог појма је еволуирао у више праваца и за њега се везују и други садржаји. Већ током 18. века у Великој Британији је почело да доминира мишљење да је безбедност државе неодвојива од економског благостања, пре свега од трговине. Уопштавање тог схватања познато је као теорија и пракса меркантилизма.

Синтагма *економска безбедност* први пут је почела да се употребљава у години велике депресије. Наиме, 1934. године, на основу указа тадашњег председника САД Рузвелта, створен је Федерални комитет за економску безбедност. Комитет се бавио економском безбедношћу појединаца и, највише, питањем незапослености. Отуда се у англосаксонским државама још увек појам *економска безбедност* односи на заштиту појединаца и њихових домаћинстава од сиромашења и губљења финансијске стабилности.

У пракси је економски аспект националне безбедности тесно повезан с трговином: зависноста од увоза важних производа или сировина схвата се као знак зависности држава од државе или држава из којих се увози. Реч је о животно важним робама: храни, енергији, „стратешким“ сировинама, о зависности од увоза високе технологије и од увоза оружја. Дакле, иако не престаје да прича о глобалном тржишту, Запад заправо примењује протекционизам, који се остварује нецаринским баријерама, субвенцијама (пре свега у области пољопривредне производње) и голем физичком силом (НАТО – агресије).

Кључне речи: *економска безбедност, економски национализам, економски суверенитет, гео-економија, протекционизам, слободно тржиште, држава, нација.*

Увод

Економска криза која потреса свет већ неколико година показала је какву невољу може да створи „невидљива рука тржишта“ ако се остави без контроле. Пошто су националне економије очигледно повезане, то питање треба поново

* Проф. др Зоран Милошевић је научни саветник.

размотрити. За то постоји још један аргумент: очевидна зависност националних економија од глобалних катаклизми, па се поново истиче захтев да се штете сведу на минимум, као и негативне последице које из тога произилазе за сваку државу. Треће, непредвидиви светски финансијски систем представља опасност за сваку државу посебно, што изискује поновну анализу и редефинисање схватања економске безбедности.¹ Тако постоје најмање три значајна разлога да се размотри питање економске безбедности државе.

У теорији се проблематизују два аспекта проблема економске безбедности: економска безбедност државе (као политичке творевине) и економски аспект националне безбедности. Дакле, економска питања су постала незаобилазни део представа о националној безбедности. У неким државама се у први план поставља питање безбедне доставе сировина, али и безбедности средстава за њихову доставу (гасоводи, нафтоводи, а у последње време и водоводи). У другим државама, опет, у првом плану је заштита од економске шпијунаже, док је код трећих тежиште на економском суверенитету. На основу тога, јасно је да интереси диктирају и приоритете државне и националне безбедности.

У почетку се под појмом *безбедност* подразумевала физичка заштита територије државе од спољашњег оружаног напада. Иако тај аспект још није превазиђен, пре свега код малих, мало насељених и сировинама богатих држава, схватање појма безбедности је еволуирао у нове правце и садржаје. У вези с тим, значајно је да је већ током 18. века у Великој Британији почело да преовладава мишљење да је безбедност државе неодвојива од економског благостања, пре свега од трговине. Уопштавање тог схватања познато је као теорија и пракса меркантилизма.

Као скуп идеја о *економској политици*, меркантилизам је доминирао у од 16. до краја 18. века. Основна идеја меркантилизма је да се богатство једне земље заснива на количини (племенити метали) који има у поседу и да, стога, треба да предузме све мере за повећање његовог прилива и смањење његовог одлива из земље. Међутим, меркантилизам није кохерентна економска теорија, па ни кохерентан програм економске политике, већ скуп сродних идеја о томе како да се регулише економска активност да би се повећала количина новца у земљи. Неке од мера које у вези с тим треба предузети према мишљењу присталица меркантилистичког правца су:

– држава треба свим средствима да подстиче извоз и дестимулише увоз. Ради подстицања извоза, треба формирати државне трговинске корпорације, са страним земљама треба склапати трговинске уговоре о привилегованом положају, отворати трговинска представништва и слично; треба да буду високе на финалне производе а ниске на увоз сировина; да би се ограничио увоз треба користити и увозне квоте и дозволе, манипулисати страног новца итд.;

– земља треба да постигне економску самодовољност, па домаћу производњу треба подизати помоћу и разних подстицаја; држава треба да обезбеди за нове производње и да их ослободи од цеховских стега и пореза, да створи монополе на локалним и колонијалних тржиштима и обезбеди титуле и пензије успешним произ-

¹ Видети: К. Х. Ипполитов, *Економическая безопасность: стратегия возрождения России*. Российский Союз предприятий безопасности, Москва, 1996; упоредити: *Глобализација и економска криза*, зборник радова, приредио Зоран Милошевић, Слобомир П Универзитет, Бијељина, 2010.

вођачима. Такође, треба да забрани извоз напредне опреме и алата како би спречила друге земље да развију производњу и постану трговински конкуренти;

- треба да буде напредна како не би постојала потреба за увозом хране и како би сељачка газдинства била добар извор пореских прихода;

- поморска моћ земље треба да обезбеди инострану тржишта, али и да обезбеди домаће тржиште од иностране конкуренције кроз административна ограничења која ће држава примењивати према страним превозницима;

- требало је да колоније буду извор јефтених сировина и потрошачи финалних производа;

- становништво треба да буде бројно ради насељавања колонија и јачања радне снаге код куће, и слично.

Меркантилизам је заснован на потпуно погрешним схватањима. Основно од њих је да, речено језиком теорије игара, трговина представља игру с нултом сумом, односно да неко (једна земља) може да профитира само на рачун другог и његовог губитка. Међу првим критичарима меркантилизма био је Дејвид Хјум, који је с правом говорио да гомилање новца у једној земљи неминовно доводи до повећања цена, а оно до раста увоза и одлива новца. Касније је Адам Смит, у књизи *Богатство народа* (1776), уверљиво показао да је трговина, и економска кооперација уопште, активност која свима доноси добитак. Показао је, такође, да се поделом рада повећава ефикасност производње и да је наличје поделе рада трговина. Стога није добро да се трговини постављају ограничења и да се регулише, како су то чинили меркантилисти. Смит, Хјум и остали припадници класичне економије тврдили су да богатство земље није у количини племенитих метала, већ у количини производних ресурса (земља, рад, капитал итд.) и њиховом ефикасном коришћењу, што у садашње време доказује Јапан.²

У 19. веку економска димензија безбедности и међународних односа била је повезана с дилемом „протекционизам – слободна трговина“. Немачки економиста Фридрих Лист заговарао је високе царинске баријере и апеловао на патриотско осећање („купујмо домаће“) како би се спречио продор јефтине стране робе. Сматрао је да се тако уништава домаћа производња и то представљао као „економску агресију“.³ На тај начин се протекционизам претварао у елемент националне безбедности.⁴

Управо конкуренција Велике Британије и Немачке, односно њихових роба (Немачка је била јефтенија), разматрана је с краја 19. века као Ахилова пета „краљице мора“. На крају, то се претворило у сукоб и било један од повода за Први светски рат.

Синтагма *економска безбедност* први пут се почела употребљавати у години велике депресије. Наиме, 1934. године, по Указу тадашњег председника САД Рузвелта, створен је Федерални комитет за економску безбедност. Тај комитет се бавио економском безбедношћу појединаца и, највише, питањем незапослености.

² Robert B. Ekelund and Robert D. Tollison, *Mercantilism as a Rent-Seeking Society: Economic Regulation in Historical Perspective*. College Station: Texas A&M University Press, 1981.

³ Лист, Даниел Фридрих, <http://ru.wikipedia.org/>

⁴ Видети: Зоран Милошевић, „Србија, Придруживање Европској унији и источна политика (неких) нових чланица Европске уније“, *Политичка ревија*, бр. 2, Београд, 2011; Зоран Милошевић, „Европска унија и Русија – стратешко партнерство или стратешка заблуда?“, *Политичка ревија*, бр. 4, Београд, 2008.

Отуда се још увек у англосаксонским државама појам *економска безбедност* односи на заштиту појединца и њихових домаћинстава од сиромашења и губљења финансијске стабилности.

Током хладног рата појму *економска безбедност* враћено је некадашње значење: заштита држава припадница једног од два блока, посебно од последица „трке у наоружању“. При томе, посебно је важно да је безбедност доживљавана тако да је захтевано учешће органа репресије (оружане снаге, обавештајне и друге специјалне службе). Међутим, после краха биполарног (блоковског) света, економска моћ нације и државе почела је да добија релативно самосталан значај – интерес за „националну економску безбедност“ пробудио се на свим меридијанима. Када је реч о биполарности (која се поново успоставља), главни теоријски проблем је у проналажењу равнотеже између расхода за одбрану и економске ефикасности и конкуретности националне економије.

У пракси, економски аспект националне безбедности тесно је повезан са трговином: зависност од увоза важних производа или сировина схвата се као знак зависности држава од државе или држава из којих се увози. Ради се о животно важним робама: храни, енергији и „стратешким“ сировинама, о зависности од увоза високе технологије и од увоза оружја. Стога Запад, иако не престаје да прича о глобалном тржишту, примењује протекционизам, који се остварује нецаринским баријерама, субвенцијама (пре свега у области пољопривредне производње) и голом физичком силом (НАТО – агресије).⁵ Познато је, на пример, да НАТО забрањује својим чланицама, између осталог, да производе оружје и да их приморава да га купују у САД, Великој Британији или некој другој моћнијој савезничкој држави.

Једна од најбољих илустрација западног схватања економске безбедности јесте зависност развијених држава од увоза сировина, пре свега нафте и гаса. „Нафтни шок“ из 1970. године оставио је изузетно дубоке последице, а део тога могао је да се види кроз судбину Ирака, Авганистана и Либије, а вероватно и Сирије и Ирана. У те догађаје је умешан НАТО, који голом физичком силом и пљачком обезбеђује јефтине сировине за Запад. Све се то дешава иако економисти упозоравају да је то искључиво економско питање, које треба да се решава економским методама – кооперацијом држава, диверсификацијом доставе енергената итд.

Манипулације економском безбедношћу

Често се безбедност погрешно тумачи. То посебно чине велике, богате и утицајне транснационалне корпорације и њихови лобисти, па се неке државе и НАТО мешају чак и тамо где није реч о угрожавању економске безбедности, већ о класичном ризику. Међутим, НАТО и тада интервенише физичком (војном) силом, штитећи западне компаније и од ризика (који се пребацује на слабије државе и партнере), који се, иначе, подразумева у тржишном пословању.

Само неколико година после краха биполарног света, енглески истраживач В. Кејбл показао је да се у западној литератури појам *економска безбедност* није само

⁵ Видети: Зоран Милошевић, „Заблуде о НАТО пакту“, у зборнику: *Србија: безбедности и институционални изазови*, приредио: Радослав Габиновић, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 63–76.

повезивао са коришћењем војне силе него се и тумачио у духу конфронтације. Те чињенице су познате у теорији међународних односа као *геоекономика*. Припадници тог теоријског правца тумачили су међународне економске односе као „хладни рат“, чији су главни актери САД, Европска унија и Јапан. Према геоекономици, светски економски односи су „игра са нултим резултатом“, у којој успех једног, обавезно значи губитак за остале.⁶ Маска за скривање таквих подухвата обично је поштравање „конкурентности“. Јер, како то тумаче у Америци, „свака држава, попут велике корпорације, конкурише на светском тржишту“.⁷ Владе теже да повећају конкурентске способности својих компанија, што је потпуно природно. Међутим, геоекономика, поред тога, предлаже отворени протекционизам уз помоћ субвенција за извезену робу, вештачких снижавања пореза и других такси, као и једностраних лиценцих ограничења. На основу тога, неки економисти и социолози долазе до закључка да је иза западног тумачења појма *безбедност* обично жеља појединаца и корпорација да пребаце свој комерцијални и (нормални) ризик на леђа владе.

Но, има још један интересантан аспект. Наиме, амерички теоретичари су као аспект безбедности државе почели да посматрају и „националну животну снагу“ (*national vitality*), која се схвата као способност друштва да решава најважније проблеме, пре свега оне из социјално-економске сфере. Суштина је у томе да САД по нестанку СССР-а нису имале „слику непријатеља“, па је народ остао без „јавног осећаја циља у међународним пословима“. То је довело до умањења економског раста, што се одражава и на будућу снагу државе, а посебно на стварање услова за изолационизам и одвајање од остатка света. На тај начин, унутрашњи економски проблеми постају део националне безбедности.⁸

Класификација угрожавања економске безбедности

Опасности који се односе на економску безбедност разликују се од државе до државе, али се у свим разматрањима истичу следећи проблеми:

– повећање социјалне диференцијације (раслојавање на мали број богатих и велики број сиромашних), односно повећање нивоа сиромаштва, што води ка нарушавању социјалног мира и друштвеног сагласја око општих друштвених и политичких циљева заједнице и државе. Увећање сиромаштва у градовима доводи до повећања криминалних активности, наркоманије, организованог криминала, проституције, трговине „белим робљем“, децом, људима и људским органима итд.;

– деформисање структуре националне економије, што доводи до следећих негативних последица: ослонца на немилосрдну и нерационалну експлоатацију сировина (дрво, земљиште, вода, руде итд.), смањења конкурентности произведених роба, рушења технолошког јединства постојећих привредних субјеката, распада образовног и научног система, као и научне заједнице, освајање унутрашњег тржи-

⁶ V. Cable, What is International Economic Security?, *International Affairs*. Vol. 71. No. 2 (Apr. 1995), p. 312.

⁷ Исто.

⁸ J. Kirshner, Political Economy in Security Studies after the Cold War., *Review of International Political Economy*. Vol. 5 No 1. Spring 1998, p. 64–91.

шта од стране иностраних компанија, посебно у вези с прехраном, лечењем становништва, његовим образовањем, информисањем итд., одстрањивања домаћих компанија с локалног тржишта и, због тога, увећања социјалних давања из буџета (отпремнине, плаћање радног стажа итд.);

– повећање неравномерности у социјално-економском развоју региона (неки региони сиромаше, други се богате. На пример, Херцеговина и Крајина у Републици Српској – прва сиромаша, друга се развија, или Север и Југ Србије – Север се развија, а Југ сиромаша);

– криминализација друштва и економске делатности, што је изазвано повећањем незапослености, срастањем државних службеника са организованим криминалом, слабљењем система државне контроле и слично.⁹

Механизми за остваривање економске безбедности

Мере и механизми економске политике морају да буду конципирани тако да спрече спољашње и унутрашње факторе у намерама да угрозе економску безбедност земље. То су, пре свега:

– разматрање и издвајање (мониторинг) фактора који у највећој мери могу да угрозе економску безбедност земље;

– разрада критеријума и индикатора економске безбедности. У вези с тим, за државну стратегију су важни: динамика и структура друштвеног производа, обим и темпо производње, регионална структура привређивања и улагања по регионима; стање ресурса и производног и научно-техничког потенцијала државе; способност прилагођавања привреде унутрашњим и спољашњим променама; стање буџета и кредитног система и квалитет живота становништва;

– рад државе на остваривању економске безбедности, што обухвата: разраду мера за излазак државе из зоне опасности и организацију рада и реализацију мера за превазилажење постојећег (непожељног) стања.¹⁰

Закључак

Схватање економске безбедности државе увек је одраз уверења и представа о опасности од било каквих економских фактора који утичу на њен положај у свету и у светској подели посла. Суштина економске безбедности је у нормалном функционисању економског система у целини и могућностима бесконфликтног и нормалног укључивања привредних субјеката у економски систем како у земљи, тако и у оквиру светске економије. У томе кључну улогу има држава, па десуверенизација државе, посебно економски и политички слабих држава, не може да се одвоји од угрожавања економске безбедности и свега другог што је у вези са таквим стањем.

⁹ О Государственной стратегии экономической безопасности Российской Федерации (Основных положениях). Указ Президента Российской Федерации от 29.04.96 г. №608

¹⁰ Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность). Под ред. Олейникова Е. А. М, ЗАО „Бизнес школа“, „Интел-Синтез“, 1997.

Литература

1. *Глобализација и економска криза*, зборник радова, приредио Зоран Милошевић, Слободан П Универзитет, Бијељина, 2010.
2. Ипполитов, К. Х.: *Экономическая безопасность: стратегия возрождения России*, Российский Союз предприятий безопасности, Москва, 1996.
3. Ekelund, Robert B. and Robert D. Tollison. *Mercantilism as a Rent-Seeking Society: Economic Regulation in Historical Perspective*. College Station: Texas A&M University Press, 1981.
4. Kirshner, J.: Political Economy in Security Studies after the Cold War., *Review of International Political Economy*. Vol. 5 No 1. Spring 1998.
5. Cable, V.: What is International Economic Security?, *International Affairs*. Vol. 71. No. 2 (Apr. 1995).
6. Лист, Даниел Фридрих, <http://ru.wikipedia.org/>
7. Милошевић, З.: „Европска унија и Русија – стратешко партнерство или стратешка заблуда?“, *Политичка ревија*, бр. 4, Београд, 2008.
8. Милошевић, З.: „Заблуде о НАТО пакту“, у зборнику: *Србија: безбедности и институционални изазови*, приредио: Радослав Гађиновић, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
9. Милошевић, З.: „Србија, Придруживање Европској унији и источна политика (неких) нових чланица Европске уније“, *Политичка ревија*, бр. 2, Београд, 2011.
10. Милошевић, З.: „Зашто се распадају државе?“, *Национални интерес*, бр. 1, Београд, 2011.
11. Милошевић, З., Димитријевић, В.: *Европска унија, Русија и нови фашизам: где су ту Срби?*, ЗМ и Клуб српских родољуба, Београд, 2011.
12. Милошевић, З.: „Економска безбедност државе: шта то беше?“, *Печат*, бр. 186, 7. октобар 2011.
13. *О Государственной стратегии экономической безопасности Российской Федерации* (Основных положениях). Указ Президента Российской Федерации от 29. 04. 96 г. №608.
14. *Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность)*. Под ред. Олейникова Е. А. М, ЗАО „Бизнес школа“, „Интел-Синтез“, 1997.